

Анотація

Шилин Д. В. Роль преюдицій актів органу дізнання, слідчого, прокурора. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду системної концепції преюдицій у кримінальному процесі, визначенню шляхів удосконалення механізму використання преюдиціальних актів органу дізнання, слідчого, прокурора у кримінальному процесі. Досліджується механізм дії преюдиціальних актів органу дізнання, слідчого, прокурора в процесі доказування у кримінальних справах.

Ключові слова: преюдиції актів органу дізнання, слідчого, прокурора у кримінальному процесі, преюдиціальність, доказування у кримінальному процесі.

Аннотация

Шилин Д. В. Роль преюдиций актов органа дознания, следователя, прокурора. — Статья.

Статья посвящена разработке системной концепции преюдиций в уголовном процессе, определению направлений усовершенствования механизма использования преюдициальных актов органа дознания, следователя, прокурора в уголовном процессе. Исследуется механизм действия преюдициальных актов органа дознания, следователя, прокурора в процессе доказывания по уголовным делам.

Ключевые слова: преюдиции актов органа дознания, следователя, прокурора в уголовном процессе, преюдициальность, доказывание в уголовном процессе.

Summary

Shilin D. V. The role of prejudices of acts investigator, prosecutor. — Article.

The article is dedicated to the complex analysis of applying prejudices in criminal procedure, detection of the possible ways of improvement of the mechanism of realization prejudices of acts investigator, prosecutor in criminal procedure. The author deals the mechanism of realization prejudices in criminal process.

Keywords: prejudices of acts investigator, prosecutor, prejudiciality, proving in criminal process.

УДК 343.131.2

В. К. Волошина

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ЙОГО ЗМІСТ НА ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ

Принцип публічності відіграє важливу роль у кримінально-процесуальній діяльності у зв'язку з побудовою України як правової держави. Суб'єктам кримінального процесу має бути надана законом і забезпечена державними органами, які ведуть процес, свобода у виборі варіанта поведінки щодо реалізації власних інтересів у кримінальній справі.

Комплексне дослідження цього принципу є актуальним не лише для теорії кримінального процесу, а й для практики провадження в кримінальних справах, у межах яких реалізується цей принцип.

Метою цієї статті є проведення комплексного аналізу поглядів вітчизняних науковців-процесуалістів щодо визначення публічності як міжгалузевого принципу кримінального процесу та реалізації цього принципу на досудових стадіях.

Окремі положення цього принципу висвітлювалися в роботах вітчизняних учених-процесуалістів, зокрема С. А. Альперта, А. С. Барабаша, В. М. Боярін-

цева, І. М. Гальперіна, Л. В. Головка, В. Г. Гончаренка, О. В. Гриненка, Ю. М. Грошевого, С. Л. Дерев'янкіна, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михєєнка, В. Т. Нора, О. В. Смирнова, С. М. Стахівського, Д. В. Філіна, М. Є. Шумила та інших учених. Однак не існує єдиної думки, яке місце займає цей принцип у системі принципів кримінального процесу та його зміст.

Принцип публічності кримінального процесу в літературі, як правило, відноситься до галузевих принципів [6, 57; 8, 68; 9, 8; 11, 43], хоча існують джерела, в яких цей принцип віднесено до міжгалузевих [5, 50; 6, 50; 15, 120]. Слід зазначити, що початок публічності, безумовно, є явним у кримінальному процесі, оскільки кримінальний процес є діяльністю, що здійснюється перш за все в публічних інтересах, а кількість диспозитивних положень у межах кримінально-процесуального законодавства є незначною. Однак це не означає, що принцип публічності реалізується лише у межах кримінального процесу. Цей принцип є провідним також для матеріальної галузі кримінального права, хоча прямо там і не закріплений саме як принципове положення. Однак, виходячи із закріплених у ст. 1 КК України завдань кримінального кодексу України — правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам, можна зробити висновок, що публічність є принципом і кримінального права.

Публічні засади проявляються й у нормах КАС України. Так, ст. 11 КАС України передбачає принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі, відповідно до якого суд вживає передбачених законом заходів, необхідних для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів із власної ініціативи. Суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає. Крім того, як публічні засади можна визнати й норму ст. 162 КАС України, що суд може прийняти іншу, крім зазначених, постанову, яка гарантувала б дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку суб'єктів владних повноважень. Таким чином, принцип публічності також необхідно вважати міжгалузевим принципом.

Слід зазначити, що у кримінально-процесуальній доктрині існує декілька підходів щодо визначення цього принципу. Так, ряд вчених вважають, що сутність цього принципу полягає у публічно-правовому обов'язку процесуальних органів з установлення кримінальної відповідальності особи, винної у вчиненні злочину, шляхом провадження у кримінальній справі [14, 183; 12, 38–39; 6, 59]. Однак принцип публічності також пов'язується із реалізацією у кримінальному судочинстві конституційних прав, свобод та обов'язків людини та громадянина [10, 76]; із завданнями кримінального процесу та із розглядом як складової публічного інтересу охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь [1, 31]; із діяльністю держав-

них органів та посадових осіб, яка здійснюється на підставі їх посадових повноважень [13, 92]; з обов'язком владних органів з охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі та обов'язком владних органів створити умови для реалізації особами, які беруть участь у кримінальному процесі, своїх процесуальних прав [3, 47]; із документуванням кримінально-процесуальних дій та кримінально-процесуальних рішень [4, 6].

Відповідно до принципу публічності суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетентності порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання (ст. 4 КПК України). Однак ця стаття, по-перше, суперечить ст. 97 КПК у частині суду як суб'єкта ухвалення рішення про порушення кримінальної справи, а по-друге, обмежує принцип публічності тільки стадією порушення кримінальної справи. Крім того, це правило відображає не тільки окремих елемент принцип публічності, а й принципу законності порушення кримінального переслідування.

Дані обов'язки є для названих органів безумовними, вони не можуть відмовитися від їх виконання, у тому числі під приводом недоцільності порушення кримінального переслідування, оскільки в кримінальному процесі України панує принцип законності порушення кримінального переслідування, не принцип доцільності. Виключення становлять лише справи так званого приватного і частно-публичного обвинувачення, порушувати не інакше як по скарзі потерпілого (ст. 27 КПК України).

Принцип публічності наділяє державні органи широкими владними повноваженнями, ставить їх у положення активних суб'єктів процесу, зобов'язаних провадити всі необхідні дії по виявленню, припиненню і розкриттю злочинів, викриттю винних і їх справедливому покаранню і недопущенню залучення до кримінальної відповідальності і осуду невинних. Правозастосовні органи повинні, не чекаючи офіційних сигналів про злочини (заяв і скарг громадян, повідомлень організацій, посадових осіб і т.д.), самі проводити активні заходи щодо виявлення вчинених або злочинів, що готуються.

У чинність принципу публічності тільки правозастосовні органи, що ведуть кримінальний процес, можуть застосовувати: норми права; примусового заходу; рішення по початок, рух і долю кримінальної справи.

Процесуально-правовий зміст принципу публічності в правовій державі проявляється в органічному сполученні інтересів держави в охороні прав і свобод людини і громадянина, у тому числі потерпілого і обвинуваченого, із завданням запобігання злочинів і справедливого покарання винного.

Л. Н. Башкатов, Г. Н. Ветрова відзначають, що із принципу публічності випливають наступні положення: обов'язок виконувати функцію кримінального переслідування в рамках провадження по кримінальній справі покладається на державні органи і посадові особи; суд ім'ям держави визнає особу винною у вчиненні злочину і призначає покарання за вчинене; рух провадження по кримінальній справі визначається процесуальними актами, прийнятими держав-

ними органами і посадовими особами; всі рішення, прийняті в рамках провадження по кримінальній справі державними органами і посадовими особами, обов'язкові для виконання всіма особами, які приймають участь у провадженні по кримінальній справі; державні органи і посадові особи самостійні і незалежні при виконанні своїх обов'язків при провадженні по кримінальній справі [12, 38]. Принцип публічності в кримінальному судочинстві тісно пов'язаний з публічним інтересом. При цьому публічний інтерес не слід розуміти тільки як інтерес публічних утворень, найважливішим з яких є держава. В зміст публічного інтересу варто включати також інтереси особистості, оскільки не можна визнати досягнутими інтереси публічних утворень, якщо при цьому ігноруються інтереси окремої личности.

Загальні ознаки публічності укладаються в тому, що процесуальне досудове провадження: а) здійснюється тільки державними органами і посадовими особами, уповноваженими кримінально-процесуальним законом; б) носить владний організуючий характер по застосуванню норм матеріального і процесуального права; в) носить офіційний характер, тобто виконується з обов'язку служби, що припускає не тільки процесуальні обов'язки, але і посадові; г) для суб'єктів досудового провадження настає службова (дисциплінарна) відповідальність у випадках неналежного виконання своїх обов'язків; д) держава несе юридичну відповідальність (цивільно-правову) за незаконне і необґрунтоване кримінальне переслідування, вчинене органами попереднього розслідування.

Аналізуючи деякі проблеми реалізації принципу публічності на досудових стадіях, відзначимо, що варто погодитися з думкою Л. В. Головки про те, що принцип публічності не можна зв'язувати тільки з обов'язком порушення кримінальної справи [2, 65]. Стосовно до досудового провадження слідчий, орган дізнання зобов'язані незалежно від волі і бажання потерпілих і інших зацікавлених осіб виконувати всі покладені на них законом функції.

Зокрема, на стадії порушення кримінальної справи зазначені органи й посадові особи повинні швидко і оперативно реагувати на кожний випадок виявлення ознак злочину; на стадії досудового розслідування — з'ясувати всі обставини в справі, перевірити всі версії про спосіб злочину, осіб, що його вчинили, мотиви злочинної діяльності, встановити обставини, що викривають, так і які виправдують обвинувачену особу і т.д. У цьому змісті правомірно зробити акцент на тім, що принцип публічності виражається в неможливості для слідчого відмовитися від провадження дій, потрібних для правильного вирішення справи, лише на тій підставі, що зацікавлена особа не просить про це.

Далі, публічність кримінального судочинства означає, що способи і порядок порушення і досудового розслідування кримінальних справ не можуть бути довільними, а строго визначаються законом і становлять загальне правило досудового провадження. У цьому змісті не будуть мати процесуального характеру дії потерпілого, які вчиняються їм для викриття винного за власною ініціативою, без відома органів державної влади і посадових осіб, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, оскільки такий спосіб провадження по кримінальній справі не становить загального правила, установленого законом.

З публічним характером кримінально-процесуальної діяльності пов'язаний ряд обов'язків, які лежать на громадянах і посадових особах. Так, закон зобов'язує всіх громадян робити всіляке сприяння кримінальному судочинству (виклик на допит є для будь-якої особи обов'язковим і його неявка тягне застосування примусових заходів; всі установи, підприємства, організації, посадові особи і громадяни повинні виконувати вимоги, доручення і запити слідчого, органа дізнання). У стадії досудового розслідування принцип публічності реалізується в тім, що органи дізнання й слідства зобов'язані прийняти всі заходи для встановлення обставин справи і викриття винних. Причому ці обов'язки вони повинні виконувати незалежно від бажання учасників кримінального процесу, а в необхідних випадках — переборюючи їх протидію (наприклад, нейтралізуючи незаконні методи діяльності захисника). Крім того, ці органи зобов'язані роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права й обов'язки, і забезпечити реалізацію їх прав, у тому числі й прав, пов'язаних з провадженням по цивільному позові. Так, особі, яка зазнала збитку від злочину, повинне бути роз'яснене право на пред'явлення цивільного позову й право клопотати про забезпечення позову; однак у необхідних випадках слідчий сам повинен вжити заходів до забезпечення позову.

Публічний характер кримінально-процесуальної діяльності спричиняє наявність системи контрольних і наглядових повноважень, покликаних служити бар'єром на шляху можливої сваволі з боку посадових осіб, які виконують провадження, відгородити громадян від безпідставного обвинувачення, осуду, від незаконного обмеження прав і свобод. Дійсно, реалізація завдань кримінального судочинства досяжна лише при максимальному зниженні числа зловживань і помилок, що допускаються слідчим, органом дізнання при порушенні і розслідуванні кримінальних справ. Саме тому характерною рисою кримінально-процесуальної діяльності на досудовому етапі є контрольно-наглядовий аспект функцій відповідних суб'єктів кримінального процесу (начальника слідчого відділу, прокурора, судді), що виступає як невід'ємна частина кримінально-процесуальної діяльності.

Виходячи з вищевикладеного, публічність кримінального процесу на досудових стадіях варто розглядати як обов'язок слідчого, органу дізнання й інших посадових осіб здійснювати кримінальне судочинство, виконувати покладені на них кримінально-процесуальним законом функції, незалежно від волі і бажання зацікавлених осіб, з метою реалізації призначення кримінального судочинства.

Література

1. Аленін Ю. Публічна природа гарантій прав особи у кримінальному процесі / Ю. Аленін, Ю. Гурджі // *Право України*. — 2003. — № 4.
2. Головки Л. В. Принципи неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе // *Государство и право*. — 1999. — № 3.
3. Дерев'янків С. Л. Правозабезпечувальні аспекти принципу публічності кримінального судочинства // *Вісник Одеського університету внутрішніх справ*. 2005. № 1.
4. Карабут Л. В. Принцип публічності у кримінальному процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. В. Карабут. — К., 2008.

5. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. — К. : Юрінком інтер, 2004. — 688 с.
6. Кримінальний процес України : підруч. для студ. юрид. вищ. спец. закл. освіти / за ред. Ю. М. Грошевського та В. М. Хотенця. — Х. : Право, 2000. — 496 с.
7. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. — 816 с.
8. Лобойко Л. Н. Уголовно-процессуальное право Украины : учеб. пособие : курс лекций / Л. Н. Лобойко. — Х. : Одиссей, 2007. — 672 с.
9. Лукашкіна Т. В. Уголовный процесс : практикум / Т. В. Лукашкіна, Н. И. Папковскій. — Х. : ООО «Одиссей», 2005. — 232 с.
10. Репешко П. И. Принципы уголовного процесса в стадии судебного разбирательства уголовного дела в суде первой инстанции Украины / П. И. Репешко. — Николаев : Атолл, 2001. — 258 с.
11. Смирнов М. І. Кримінальний процес України : навч.-метод. посіб. / М. І. Смирнов, І. В. Гловок. — О. : Фенікс, 2008. — 652 с.
12. Уголовный процесс / Л. Н. Башкатов, Г. Н. Ветрова, А. Д. Донченко [и др.]. — М. : Изд. группа — НОРМА-ИНФРА-М, 2000.
13. Уголовный процесс : учеб. для вузов / под общ. ред. П. А. Лупинской. — М., 1995. — 590 с.
14. Чельцов М. А. Уголовный процесс / М. А. Чельцов. — М., 1948. — 624 с.
15. Якупов Р. Х. Уголовный процесс / Р. Х. Якупов ; науч. ред. В. Н. Галузо. — М. : ТЕИС, 2001. — 600 с.

Анотація

Волошина В. К. Визначення принципу публічності та його зміст на досудових стадіях.

Стаття.

Стаття присвячена розгляду принципу публічності як самостійного міжгалузевого принципу кримінального процесу. Публічність кримінального процесу на досудових стадіях варто розглядати як обов'язок слідчого, органу дізнання й інших посадових осіб здійснювати кримінальне судочинство, виконувати покладені на них кримінально-процесуальним законом функції, незалежно від волі і бажання зацікавлених осіб, з метою реалізації призначення кримінального судочинства.

Ключові слова: принцип кримінального процесу, принцип публічності, стадія, порушення кримінальної справи, досудове розслідування.

Анотация

Волошина В. К. Определение принципа публичности и его содержание на досудебных стадиях. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению принципа публичности как самостоятельного межотраслевого принципа уголовного процесса. Публичность уголовного процесса на досудебных стадиях следует рассматривать как обязанность следователя, органа дознания и других должностных лиц осуществлять уголовное судопроизводство, выполнять возложенные на них уголовно-процессуальным законом функции, независимо от воли и желания заинтересованных лиц, с целью реализации назначения уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: принцип уголовного процесса, принцип публичности, стадия, возбуждение уголовного дела, досудебное расследование.

Summary

Voloshina V. K. Defining the principle of publicity and its contents on the pre-trial stages. — Article.

The article deals with the principle of publicity as an independent cross-sectoral principle of the criminal process. Publicity of the criminal process in the pre-trial stage should be seen as the responsibility of the investigator, inquiry body and other officials, the criminal proceedings, to carry out their criminal procedural law functions independently of the will and desire of stakeholders to implement the purpose of criminal procedural.

Keywords: principle of the criminal procedure, principle of the publicity, stage, a criminal case, pre-trial investigation.